

Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка

КНИЖКОВІ РАРИТЕТИ ВІДДІЛУ «УКРАЇНІКА» ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА
ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ
ІМ. В. Г. КОРОЛЕНКА

Харків 2025

Анотація

Цінність книги визначається не лише роком її видання чи кількістю вцілілих примірників, а й історією створення та побутування у суспільстві, приналежністю в минулому до зібрання відомої особистості, залишеними власником помітками на полях, невеликим накладом, художнім оформленням або навіть розміром.

Ця віртуальна виставка – спроба розповісти про деякі цікаві видання, що зберігаються у фонді відділу «Україніка» ім. Т. Г. Шевченка Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (ХДНБ ім. В. Г. Короленка).

Отже, це єдиний примірник збірки поезій Григорія Сковороди, який зберігається в бібліотеці ім. В. Г. Короленка. Це єдиний примірник збірки поезій Григорія Сковороди, який зберігається в бібліотеці ім. В. Г. Короленка.

В. Г. Короленко
Об'єкт виставки

Зміст

<u>Пам'ятки української історії та культури</u>	4
<u>Реабілітовані книги</u>	14
<u>Видання з особистих бібліотек відомих діячів</u>	15
<u>Подаровано бібліотеці та відділу</u>	17
<u>Бібліографія до теми</u>	22

Над підготовкою віртуальної виставки працювали співробітники відділу «Україніка» ім. Т. Г. Шевченка:

Олена Дмитрієва, головна бібліотекарка (укладання)
та **Марина Усик**, бібліотекарка 1 кат. (укладання та дизайн).

Редактор: **Алла Миколук**.

Пам'ятки української історії та культури

Серед книжкових скарбів відділу **«Україніка»** чільне місце посідають видання, що мають історичну та культурну цінність. Деякі з них є пам'ятками історичних подій та важливим науковим джерелом, вихід одних свого часу став важливою подією в житті країни або Харкова, інші мають цікаву історію видання або є унікальними за своїм оформленням.

132377 Харьковский календарь на 1917 год : (год сорок пятый) / изд. Харьк. губерн. стат. ком. – Харьков : тип. Губерн. правления, [1916]. – 351 с. разд. паг.

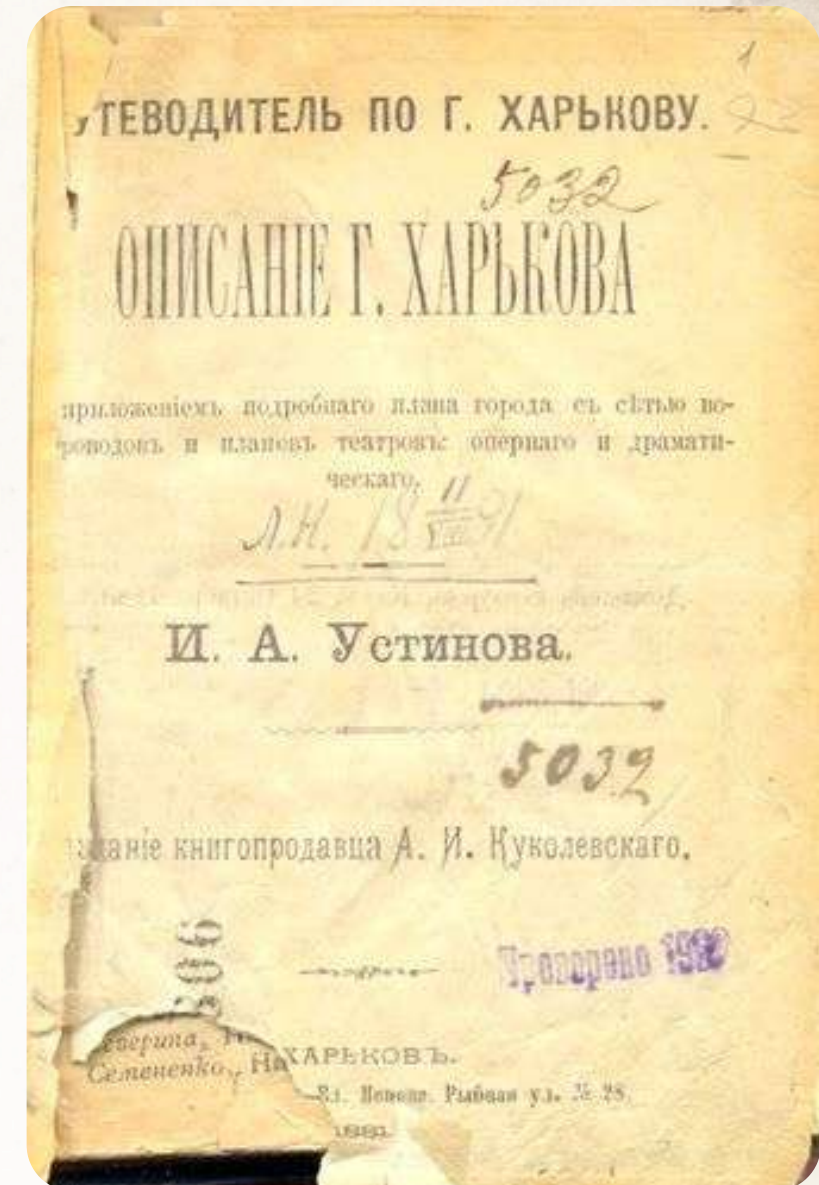
Довідники-щорічники **«Памятная книжка Харьковской губернии»** (1863–1868) та **«Харьковский календарь»** (1869–1917) – унікальні та надзвичайно цінні краєзнавчі джерела. З середини 1830-х років до 1917 року включно вони випускалися місцевими офіційними установами в 89 губерніях Російської імперії.

Видання містять адрес-календар (перелік губернських і повітових урядових та громадських установ з інформацією про особовий склад), адміністративний довідник (територіальний поділ губернії, транспорт, зв'язок та ін.), статистичну інформацію щодо населення, промисловості, сільського господарства, медицини, освіти, пожеж і нещасних випадків тощо, рекламні оголошення. Книги дають змогу простежити зміни, що відбувалися в Харківській губернії рік за роком протягом понад півстоліття.

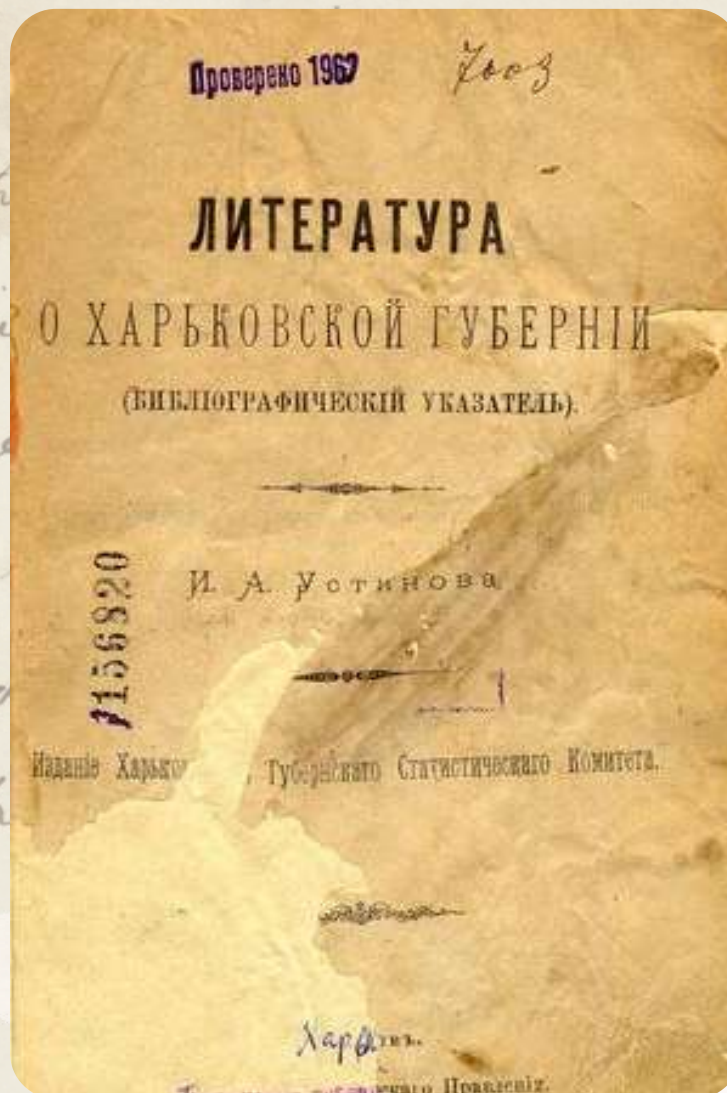
Не харків'янин за народженням, редактор газети «Харьковские губернские ведомости» **Іван Андрійович Устинов** підготував два дуже цінні краєзнавчі видання: перший путівник по Харкову та перший бібліографічний покажчик, присвячений Харківщині.

У передмові до путівника він пише: «Ця книга, викликана відсутністю подібного видання, що становить нагальну потребу для сотиссячного за населенням міста, має дві мети: по-перше, представити в систематичних нарисах сучасний стан міста Харкова і, по-друге, дати читачеві настільну довідкову книгу вказівок і відомостей, що належать до повсякденних вимог як жителя Харкова, так і кожного, хто приїздить до нього».

Устинов Іван Андрійович (1826 – після 1890) – бібліограф, краєзнавець, журналіст, викладач стенографії.

5032 Устинов И. А. Описание г. Харькова : путеводитель по г. Харькову : с прил. подроб. плана города с сѣтью водопроводов и планов театров: опернаго и драматическаго / И. А.Устинов ; изд. книгопродавца А. И. Куколевскаго. – Харьков : тип. Вл. Попова, 1881. – 350 с.

7003 Литература о Харьковской губернии :
(библиогр. указ.) / сост. И. А. Устинов ; изд.
Харьк. губерн. стат. ком. — Харьков :
тип. Губерн. правления, 1886. — 239 с.

Бібліографічний покажчик **«Литература о Харьковской губернии»** має розлогу підназву «Описові праці, матеріали та джерела, що стосуються історії, археології, етнографії, географії та статистики: Слобідської України, Харківських: намісництва та губернії (1705–1880 рр.)».

У передмові від статистичного комітету зокрема говориться, що *«зазначена праця [...] може бути дуже корисним посібником для кожного, хто забажає зробити предметом своїх наукових занять Харківську губернію у статистичному, етнографічному, історичному, археологічному та деяких інших відносинах. Без таких попередніх праць не може бути жодного правильного наукового руху щодо вивчення краю»*.

Показчик, підготовлений колективом укладачів на чолі з відомою просвітителькою, засновницею Харківської жіночої недільної школи, віце-президентом Всесвітньої ліги просвіти **Христиною Данилівною Алчевською**, – це «книга, яку свого часу зустріли як ціле одкровення і яка досі є настільною для кожного, хто займається народною освітою [...]. Поява її викликала цілий хор захоплених похвал, а на Всесвітній виставці в Парижі, де Христина Данилівна виставляла її, книга отримала вищу нагороду і укладачам її були присуджені медалі» (Вахтерова Э. Пятьдесят лет работы для народа. Москва, 1912. С. 19).

Книга витримала 17 перевидань. Цінність та унікальність показчика полягає в тому, що його матеріали дають уявлення не тільки про асортимент книг для народного читання (це досліджувалося й раніше), але й про те, як вони сприймалися читачами.

Христина Данилівна Алчевська
(1841–1920)

563145 Что читать народу? : крит. указ. книг для нар. и дет. чтения / сост. учительницами Харьк. част. жен. воскрес. шк. Х. Д. Алчевской, Е. Д. Гордеевой, А. П. Грищенко и др. – Санкт-Петербург : тип. Т-ва «Общественная польза», 1884. – VI, XVI, 785, XXXIV с.

67949–67952 Словарь української мови : [у 4 т.] / упоряд., з дод. влас. матеріалу, Борис Грінченко ; зібрала ред. журн. «Киевская старина». – Київ : друк. АТ Корчак-Новицького, 1907–1909. – 4 т.

«Словарь української мови» складався 46 років – з 1861 до 1907. Він став словником живої української мови і мав великий вплив на усталення літературного правопису. Поряд із загальновживаними словами тут наведено діалектизми, фразеологізми, часто з поясненням їхнього походження. У передмові Б. Грінченко подав стислий, але досить докладний огляд історії української лексикографії. Наприкінці четвертого тому виокремлено додаток «Хресні імена людей».

Це найбільш повний і лексикографічно найдосконаліший український словник до початку ХХ ст.

Саме його мав на увазі Максим Рильський, коли писав:

*«Не бійтесь заглядати у словник –
Це пишний сад, а не сумне провалля,
Збирайте, як розумний садівник,
Достиглий овоч у Грінченка й Даля».*

Грінченко Борис Дмитрович
(1863–1910)

388858 Каталог книжок українською мовою Харківської громадської бібліотеки / Укр. від. ім. Т. Шевченка ; вид. укр. комісії ; [уклад. П. Мокроус]. – Харків : друк. С. А. Шмерковича, 1912. – 98 с.

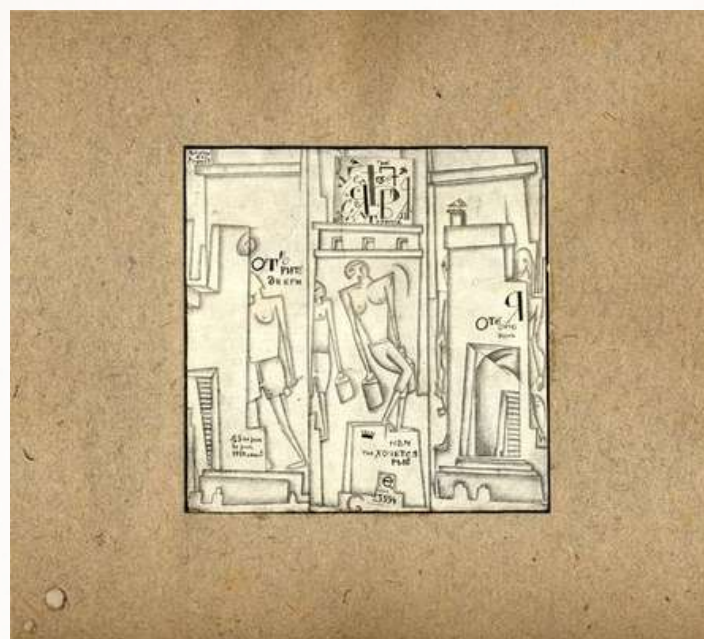
Каталог містить відомості про понад три тисячі книг українською мовою у фонді **Харківської громадської бібліотеки** (ХГБ, нині ХДНБ ім. В. Г. Короленка). Він був укладений за дорученням української комісії, що керувала роботою українського відділу ХГБ. До її складу входили громадсько-політичний діяч Микола Міхновський (голова), літератор і громадський діяч Кость Бич-Лубенський, поетеса і педагог Христя Алчевська, представники громадськості та працівники бібліотеки.

«З виходом у світ цього каталогу – праці декількох років – задовольняється давня потреба в систематизації і виокремленні із загальних каталогів Харківської громадської бібліотеки досить великого числа книжок українською мовою. З одного боку українському читачеві іноді доводилося дуже багато часу витратити на те, щоб знайти потрібну книжку, а з другого боку загальні каталоги не давали уявлення про книжні багатства української науки і літератури, які існують в Харківській громадській бібліотеці», – говорить у передмові до видання.

До альбому **«Семь плюс Три»** включено твори членів харківської групи кубофутуристів «Союз семи»: **Володимира Бобрицького, Володимира Дьякова, Миколи Калмикова, Бориса Косарєва, Миколи Міщенка, Георгія Цапка, Болеслава Цибіса**, а також чотирьох їхніх друзів – **Василя Єрмилова, О. Гладкова, Мане-Каца та Міанкаля**.

У виданні зазначено, що останній долучився до цього проєкту запізно, тож автори не могли змінити назву альбому. Тираж склав 200 примірників, 50 з них були авторизованими та іменними. За спогадами Бориса Косарєва, було реалізовано лише 15 примірників, оскільки коштували вони дорого і авторам доводилося викуповувати їх самостійно.

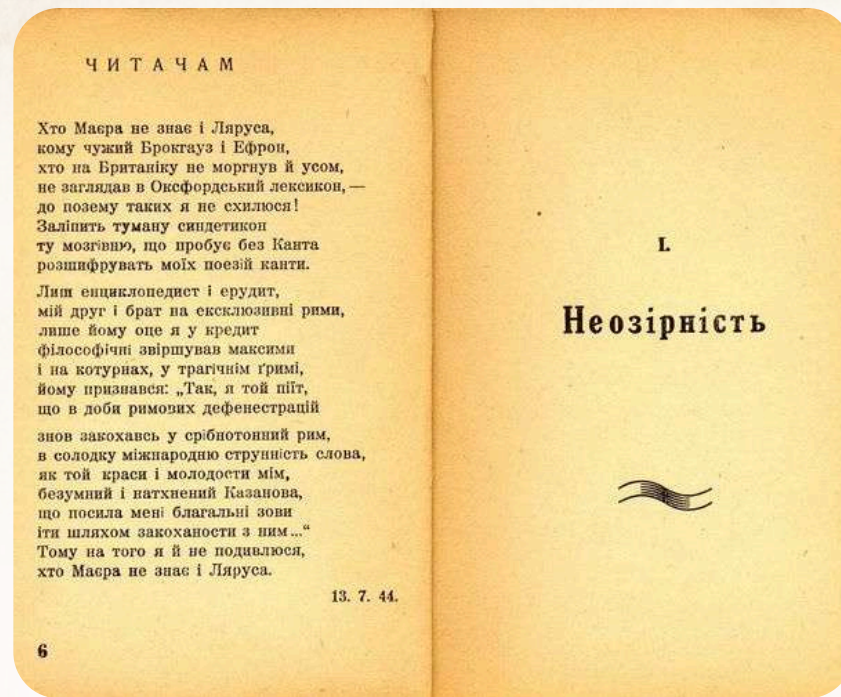
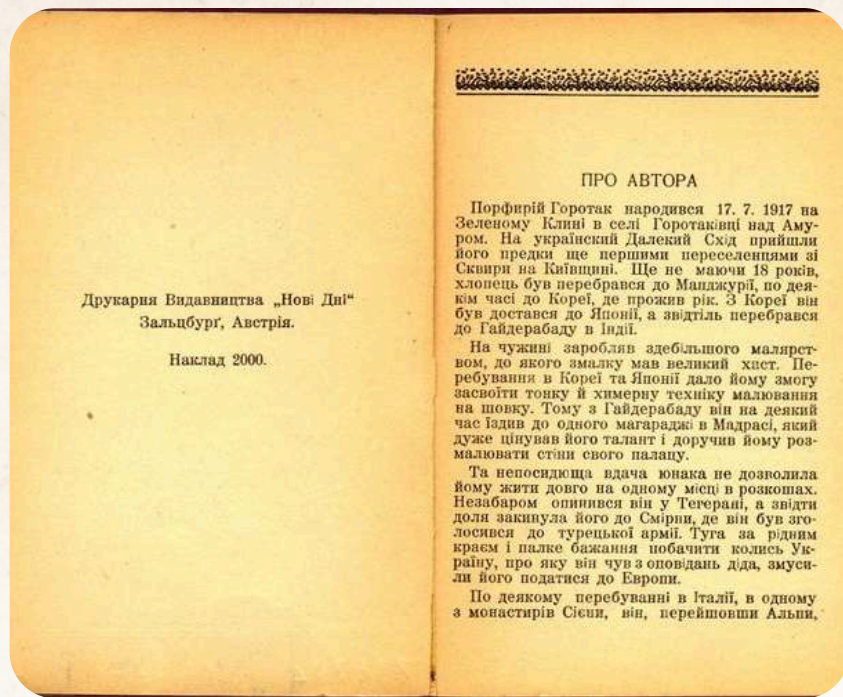

111402 Семь плюс Три : сб.-альбом / изд. «Союза Семи». – [Харьков, 1918]. – 56 с.

Після завершення Другої світової війни в Німеччині та Австрії вийшла друком ціла низка українськомовних видань, позначених іменами, що стали хрестоматійними: **Івана Багряного, Катрі Гриневичевої, Юрія Клена, Уласа Самчука, Зенона Кузелі, Тодося Осьмачки, Юрія Шевельова (Шереха)**, інших письменників, митців, науковців. Вони разом з тисячами українців воєнної хвилі еміграції стали мешканцями так званої «планети ДіПі» – таборів для переміщених осіб (DP від англ. Displaced Person). Незважаючи на відносно короткий час існування та складні умови перебування в них, табори стали центрами громадсько-політичної, культурно-освітньої, релігійної, видавничої активності емігрантів. Безперечно, видання української діаспори цього періоду становлять великий інтерес для істориків, філологів, мистецтвознавців, бібліофілів.

У фонді відділу «Україніка» завдяки реалізації бібліотечного проєкту **Канадського товариства друзів України** зберігається кілька таких видань. Більшість з них – скромно оформлені книги невеличкого формату. Дві книги пародій, що вийшли друком 1947 року, – «Дияболічні параболи» Порфирія Горотака (Зальцбург, Австрія) та «Карикатури з літератури» Теока (Мюнхен, Німеччина) – і досі є значним явищем української літератури.

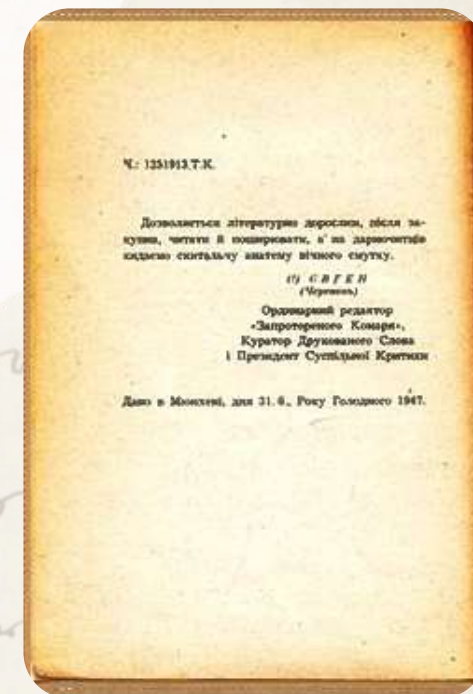
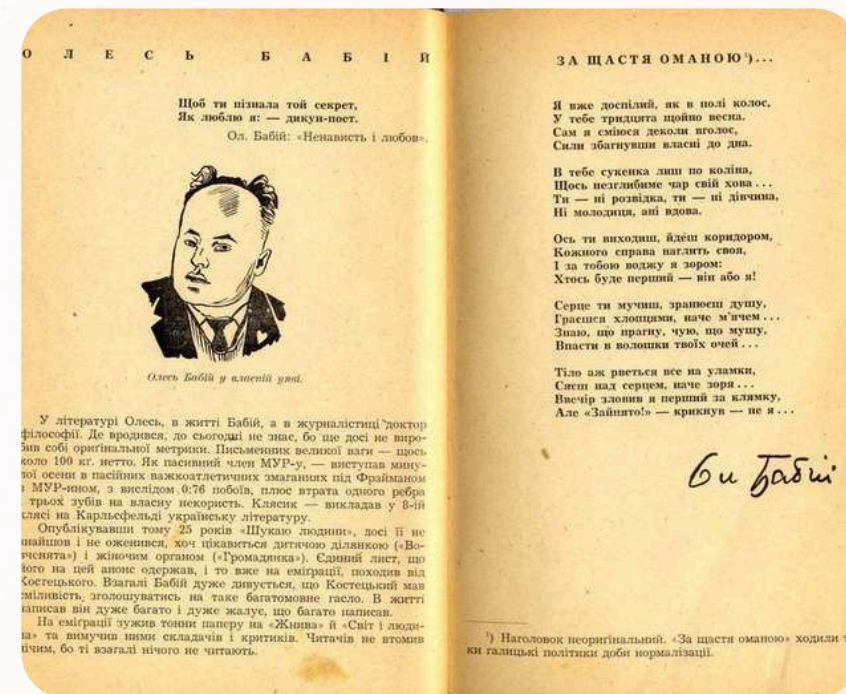

Порфирій Горотак – літературна містифікація, автори якої Юрій Клен та Леонід Мосендз змусили читачів на деякий час повірити, що такий поет-авантюрист насправді існує. Творам передує «біографія» автора, деякі з поезій мають виразний пародійний характер.

Б1-7255 Горотак П. Дияболичні параболи : поезії / Порфирій Горотак. – Зальцбург : Нові дні, 1947. – 110 с.

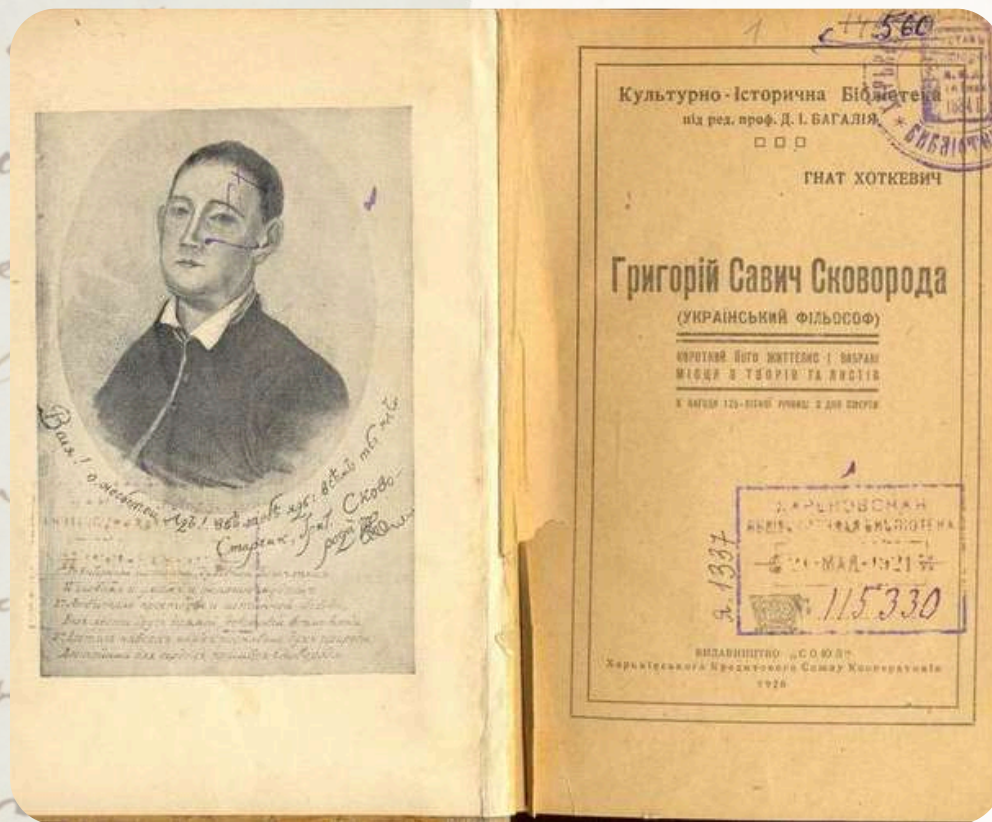
Блискучі пародії **Теодора Курпіти (Теок)** охоплюють творчість 26 найпомітніших письменників української повоєнної еміграції. Серед них: Михайло Орест (Зеров), Василь Чапленко, Олекса Стефанович, Тодось Осьмачка і Євген Маланюк, чії профілі зображені на обкладинці книжки. Дотепно оформлені титульний аркуш та його зворот, у жартівливій формі подано відомості про відповідальність та помічені друкарські помилки.

К2-68324 Теок. Карикатури з літератури : фотографії з творчої парафії / Теок ; передм. написав Ярема Галайда. – Мюнхен : Скоморох, 1947. – 64 с.: іл.

Реабілітовані книги

Репресії 30-х років ХХ століття не тільки викреслили з історії чимало імен письменників, науковців, громадських діячів, а й на багато років заховали від читачів їхні твори. Саме в цей час виникли так звані спецфонди, де під грифами «Для службового використання», «Таємно», «Цілком таємно» зберігалися великі масиви літератури, забороненої ідеологічною цензурою. Одним із перших кроків України на шляху побудови правової держави стало відкриття цих фондів. Нині у відділі «Україніка» зберігаються деякі видання, що понад півстоліття перебували в спецфондах.

115330 Хоткевич Г. М. Григорій Савич Сковорода: (український філософ) : корот. його життєпис і вибр. місця з творів та листів : з нагоди 125-літ. річниці з дня смерті / Гнат Хоткевич. – [Харків] : Союз, 1920. – 168 с.

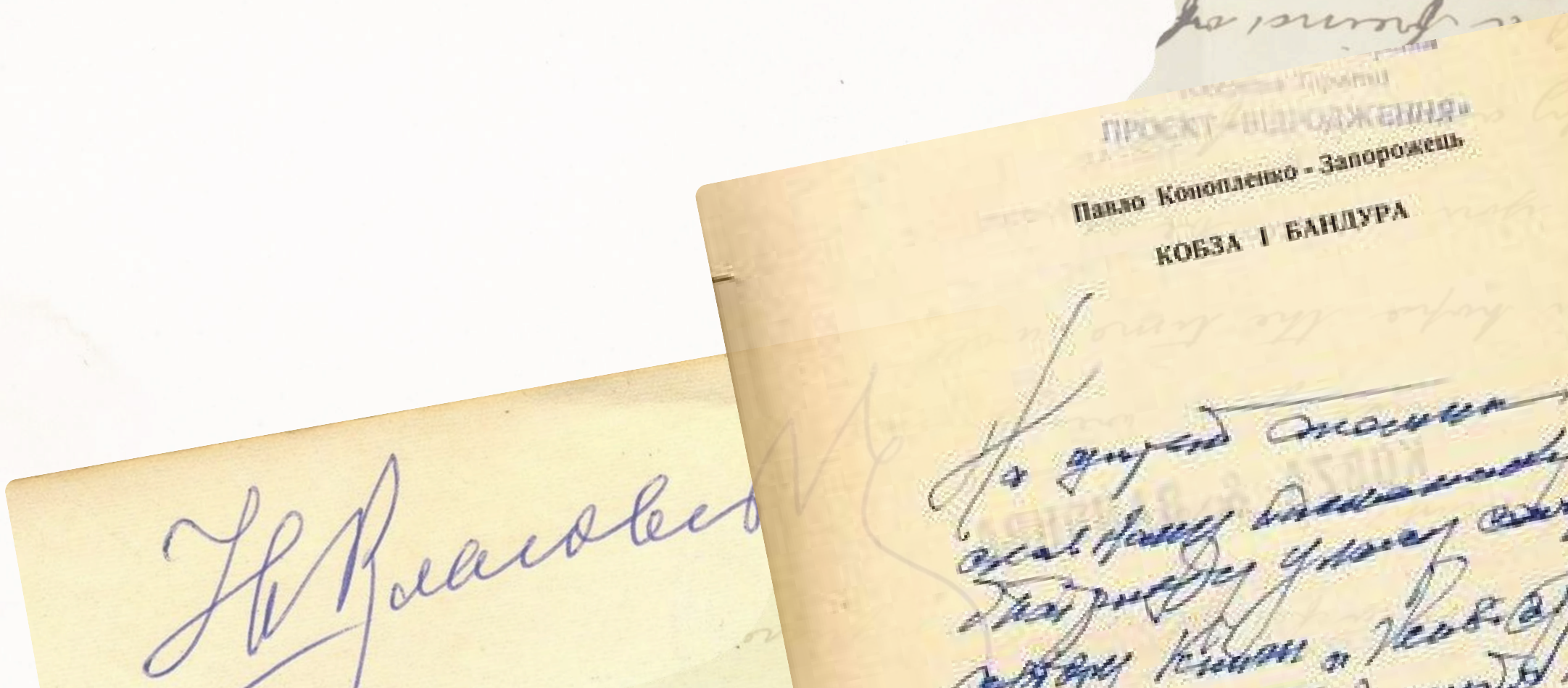
218499 Харківська школа романтиків. Т. 2 / ред., вступ. статті й прим. А. Шамрая ; Ін-т Шевченка. – Харків : ДВУ, 1930. – 223 с.

218805 Шамрай А. П. Харківські поети 30–40 років ХІХ століття: (харківська школа романтиків) / А. Шамрай. – Харків : ДВУ, 1930. – 191 с.

Видання з особистих бібліотек відомих діячів

Про належність книги до того чи іншого приватного зібрання найчастіше свідчать власницькі або дарчі написи та екслібриси. У фонді відділу «Україніка» є книги, що свого часу належали видатним діячам української діаспори в Канаді, Німеччині, Австралії, США і потрапили до фонду ХДНБ ім. В. Г. Короленка завдяки реалізації бібліотечного проєкту **Канадського товариства друзів України**.

Власовський Іван Федорович
(1883–1969)

Видання з бібліотеки Івана Власовського

Іван Власовський – український церковний та громадський діяч, богослов, педагог, публіцист. Учасник українізації православного церковного життя на Волині 1920–30-х років, директор канцелярії Священного синоду УАПЦ і Богословського інституту УАПЦ (Мюнхен), професор Колегії св. Андрія (Канада), автор праць на церковно-історичні теми.

На титульному аркуші автограф, на сторінках маргіналії І. Власовського.

КЗ-42836 Ювілейна книга на пошану митрополита Іларіона у 75-ліття його життя й праці. 1882–1957 / редкол.: С. В. Савчук (голова) та ін. – Вінніпег, 1958. – 320 с.

КЗ-41346 Конопленко-Запорожець П. Кобза і бандура / кобзар Павло Конопленко-Запорожець. – Вінніпег, 1963. – 168 с.

Видання з бібліотеки Уласа Самчука

Улас Самчук – український письменник, журналіст і публіцист, редактор. Одна з найпомітніших постатей української прози ХХ ст., член уряду УНР у еміграції, один із засновників Об'єднання українських письменників «Слово».

На титульному аркуші дарчий напис: «На добрий спомин славному письменнику Патріоту Уласу Самчуку автору книги "Живі струни. Бандура і бандуристи" від автора Кобзи і бандури серпень 1978 р.».

Самчук Улас Олексійович
(1905–1987)

Подаровано бібліотеці та відділу

Протягом усієї історії ХДНБ ім. В. Г. Короленка громадськість міста та читачі активно підтримували книгозбірню. Саме дарування книг стало одним із основних джерел поповнення бібліотечного фонду з першого року її роботи. Титульні аркуші тисяч видань містять дарчі написи авторів, укладачів, редакторів, видавців – від найбільш розповсюдженого лаконічного «В Харьковскую общественную библиотеку от автора» до зворушливого «Рідній Короленківській бібліотеці...» Олеся Гончара. Усі дарунки, незалежно від статусу їх дарувальників, однаково цінні для бібліотеки. Є такі книги й у фонді відділу «Україніка».

44688 Тихий Н. И. В. Н. Каразин, виновник учреждения университета в Харькове: по поводу брошюры г. И-ва «В. Н. Каразин, мнимый основатель Харьковского университета» / Н. Тихий. – Харьков : паровая тип. и литогр. М. Зильберберг и С-вья, 1905. – 80 с.

На титульному аркуші дарчий напис:
«В Харьковскую общественную
библиотеку от автора».

Тихий Микола Йосипович
(1883–?) – історик, автор кількох
книг про В. Н. Каразіна.

Сумцов Микола Федорович
(1854–1922)

Сумцов Микола Федорович – фольклорист, етнограф, літературознавець. Професор Харківського університету, завідувач Музею витончених мистецтв і старожитностей, голова Харківського історико-філологічного товариства. Серед наукових інтересів вченого також археологія, мистецтво, педагогіка, історія. Автор близько 1500 наукових і науково-популярних праць. Микола Федорович був одним із засновників Харківської громадської бібліотеки, членом її правління, опікувався поповненням фондів книгозбірні. У науково-дослідному відділі документознавства, колекцій рідкісних видань і рукописів сформовано колекцію дарунків М. Ф. Сумцова.

29648 Сумцов Н. Ф. Материалы для истории Харьковского университета / Н. Ф. Сумцов. – Харьков : тип. Зильберберга, 1894. – 35 с.

На обкладинці дарчий напис: «В Харьк. обществ. библиотеку Н. Сумцов».

Редін Єгор Кузьмич
(1863–1908)

Редін Єгор Кузьмич – історик мистецтва, археолог. Професор Харківського університету, завідувач Музею витончених мистецтв і старожитностей, член Харківського історико-філологічного товариства і Харківського товариства поширення в народі грамотності. Автор майже 200 публікацій з історії візантійського, давньоруського та українського мистецтва, деякі його праці й донині не втратили своєї актуальності.

41278 Редин Е. К. Профессор М. С. Дринов: (к чествованию двадцатипятилетия его ученой деятельности / [Е. К. Редин]. – Харьков : тип. Губерн. правления, 1898. – 7 с. – Подпись: Е. Р.

На обкладинці дарчий напис:
«Е. Редин. Харьковской
общественной библиотеке».

59339 Редин Е. К. Профессор Николай Федорович Сумцов: к тридцатилетней годовщине его учено-педагогической деятельности / Е. К. Редин. – Харьков : тип. «Печатное дело», 1906. – 32 с., 1 л. портр.

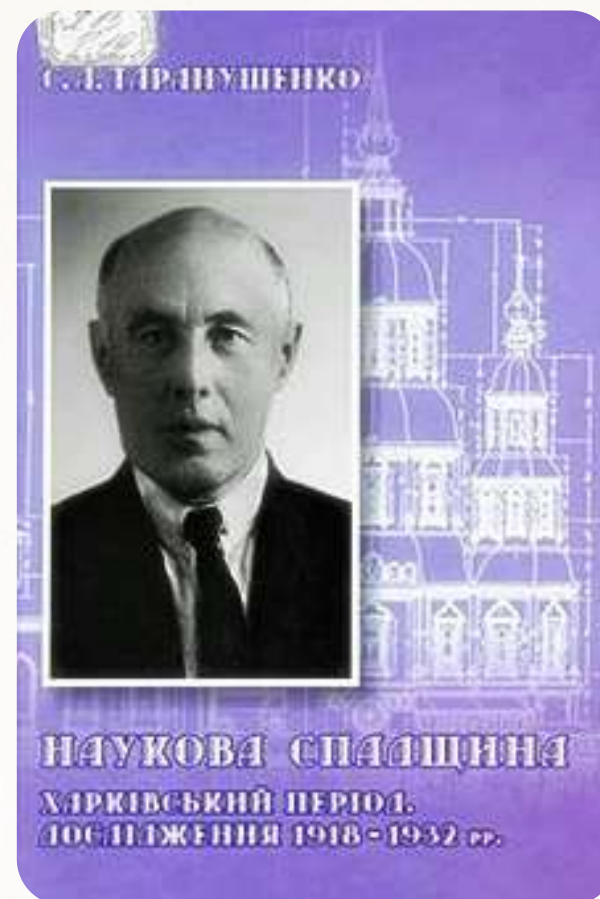
На обкладинці дарчий напис:
«Харьковской общественной
библиотеке автор».

На книжкових полицях «Україніки» – чимало видань, подарованих авторами, укладачами та видавцями безпосередньо у фонд відділу. Дарчі написи на цих книгах часто містять слова вдячності за допомогу в роботі, прихильність та ідеї.

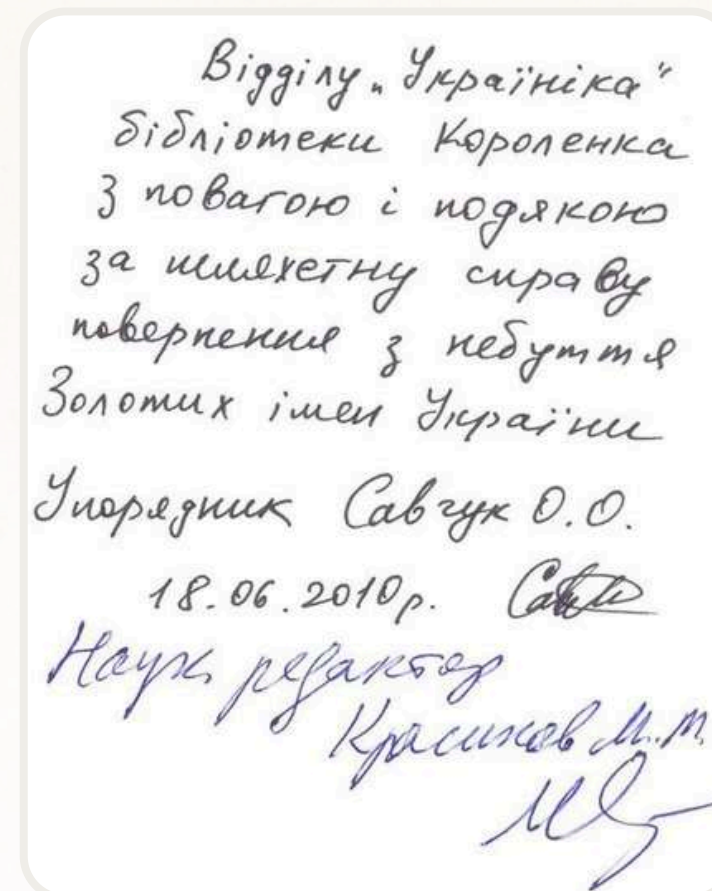
K2-110580 Ушкалов Л. В. Григорій Сковорода : семінарій / Леонід Ушкалов ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків : Майдан, 2004. – 875 с.

На титульному аркуші дарчий напис: «Відділу україніки Харківської державної наукової бібліотеки ім. Короленка – з повагою. 26.I.2005 р. [Підпис]».

K4-18240 Таранушенко С. А. Наукова спадщина: Харківський період. Дослідження 1918–1932 рр. : моногр. вид., ст., рец., дод., Таранушенкознав. студії / С. А. Таранушенко ; [упоряд.: О. О. Савчук, М. М. Красиков ; наук. ред. М. М. Красиков]. – Харків : АТОС, 2009. – 432 с.

На форзаці дарчий напис: «Відділу «Україніка» бібліотеки Короленка з повагою і подякою за шляхетну справу повернення з небуття Золотих імен України. Упорядник Савчук О. О. [Підпис] Наук. редактор Красиков М. М. [Підпис] 18.06.2010 р.».

K2-146930 Жванко Л. М. Біженство Першої світової війни в Україні : док. і матеріали (1914–1918 рр.) / Любов Жванко. – Харків : ХНАМГ, 2010. – 359 с.

На титульному аркуші дарчий напис:
«Відділу україніки – острівцю українськості
– з вдячністю за можливість працювати з
цікавими виданнями. 21.06.2010 р. [Підпис]».

K2-88633 Мельників Р. В. Майк Йогансен: ландшафти трансформацій / Ростислав Мельників. – Київ : Смолоскип, 2000. – 153 с.

На авантаитулі дарчий напис: «З подякою –
відділу україніки. Автор. 24.12.2001».

Перелік використаних джерел

K2-83409 Бібліотека Канадсько-українського центру: досвід роботи та тенденції розвитку : матеріали наук.-практ. конф., Харків, 25 верес. 2000 р. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; [уклад.: В. О. Ярошик, О. С. Рябцева]. – Харків, 2000. – 61 с.

K2-69586 Ганзя І. В. Краєзнавчий фонд Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка: стан та використання / І. В. Ганзя, Г. В. Бабенко // Документально-інформаційні ресурси ХДНБ ім. В. Г. Короленка : зб. наук. ст. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Харків, 1996. – Вип. 2. – С. 35–42.

K2-104752 Дмитрієва О. М. Книжки з особистих бібліотек діячів української діаспори у фонді екстеріорики ХДНБ ім. В. Г. Короленка / О. Дмитрієва, О. Рябцева // Особисті книжкові колекції та особові фонди діячів української діаспори в бібліотеках та архівах України : зб. матеріалів конф. / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», Нац. парламент. б-ка України. – Київ, 2004. – С. 59–66.

Реабілітовані книги у фондах ХДНБ ім. В. Г. Короленка : бібліогр. кат. : у 3 вип. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; [уклад.: Т. О. Сосновська, Н. І. Полянська]. – Харків, 1993 – 1994.

K2-60106 Вип. 1. – 1993. – 149 с.

K2-62475 Вип. 2. – 1994. – 182 с.

K2-63062 Вип 3. – 1994. – 216 с.

K2-73299 Склад та використання краєзнавчого фонду ХДНБ ім. В. Г. Короленка : довідка / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; [уклад. І. В. Ганзя]. – Харків, 1997. – 29 с.

K2-80083 Українознавчий фонд ХДНБ ім. В. Г. Короленка: склад та використання : (за результатами наук. дослідж.) / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; [уклад. І. В. Ганзя]. – Харків, 1999. – 59 с.